

Κατάθεση Δοκιμίου εισηγητικού κειμένου στο γενικό θέμα:
Δημοκρατία και Αστική Δημοκρατία

Θερμές ευχές για δημιουργική παρουσία
κατά το πολύ δύσκολο 2012

Δημοκρατία και Αστική Δημοκρατία	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΣΕΛ.
➤ Δημοκρατία: Απλή αρχαιοελληνική έννοια με καθολική εφαρμογή στην προϊστορία	1
➤ Η έκπτωση της Δημοκρατίας κατά την ιστορική περίοδο του γεωργοκτηνοτροφικού καπιταλισμού	4
➤ Εμποροβιομηχανικός καπιταλισμός, αστική δημοκρατία και κομμουνιστικός-σοσιαλιστικός αντίλογος	8
➤ Αυτοκρατορία του μετα-καπιταλισμού και δογματικές του φαιδρότητες	12
➤ Η φενάκη της σημερινής αστικής δημοκρατίας	15
➤ Ο Μεγάλος Αδελφός και το τελικό πρακτικό ερώτημα	18

- **Δημοκρατία:** Απλή αρχαιοελληνική έννοια με καθολική εφαρμογή στην προϊστορία

Η Δήμο-κρατία είναι ένα σύνθετο αρχαιοελληνικό ουσιαστικό που επικράτησε σε όλες τις γλώσσες, χρήσιμο για τους πολλούς και ιερό για λίγους, αλλά με απλό και ξεκάθαρο νόημα: Το Κράτος του Δήμου, δηλαδή μία ανθρώπινη κοινωνία οργανωμένη σε κράτος, της οποίας όλα τα μέλη ασκούν ισότιμα την εξουσία, ανεξάρτητα από το οικονομικό ή μορφωτικό τους επίπεδο. Δομήθηκε ως λέξη χωρίς επιθετικό προσδιορισμό-περιορισμό από τον Σόλωνα που επεξεργάστηκε μια πρώιμη λειτουργική μορφή της και άρχισε να την εφαρμόζει στην αρχαία Αθήνα το 594 π.Χ. Καταργήθηκε στη συνέχεια το 546 π.Χ από την τυραννία του Πεισίστρατου και των γιών του και επανιδρύθηκε δυναμικά το 508 π.Χ από τον Κλεισθένη στην αναβαθμισμένη και σε προχωρημένο βαθμό, άμεση μορφή της κλασικής Αθηναϊκής Δημοκρατίας: Μεταρρυθμίζοντας ριζικά το ατελές δημοκρατικό σύστημα του Σόλωνα, ο Κλεισθένης θεσμοθέτησε την ισονομία, την ισοτιμία και την ισηγορία ως κύρια συστατικά του

κοινωνικού συμβολαίου και συγκρότησε τα δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά των κοσμικών εξουσιών, κατοχυρώνοντας σε σημαντικό βαθμό την ουσιαστική και αδιάλειπτη κυριαρχία των Αθηναίων πολιτών. Το δημοκρατικό αυτό συμβόλαιο κάλυπτε βέβαια μόνον ένα πληθυσμιακό υποσύνολο με ορισμένα ελάχιστα απαιτούμενα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, οι πολυάριθμοι δούλοι π.χ. συνέχισαν να υπάρχουν.

Κάθε επίθετο που προσθέτουμε στο ουσιαστικό Δημοκρατία, περιορίζει τις πηγές, το εύρος αλλά και το βάθος των κοινωνικών εξουσιών του Κράτους του Δήμου: Π.χ. Αστική Δημοκρατία σημαίνει δημοκρατία των αστών, Σοσιαλιστική Δημοκρατία είναι η δημοκρατία των σοσιαλιστών, εργατική, λαϊκή, κοινοβουλευτική και όπως αλλιώς την ονομάσουμε εξειδικεύοντάς την, σημαίνει κατ' αρχήν μερική δημοκρατία, δηλαδή δημοκρατία για ένα υποσύνολο της κοινωνίας, όχι δημοκρατία από όλα και προς όλα τα μέλη της. Παρά τους παραπάνω σαφέστατους ορισμούς, η καθαρή λέξη «Δημοκρατία» -αλλά και τα υποσύνολά της με τους επιθετικούς προσδιορισμούς- είναι η πλέον κακοποιημένη ανά τους ιστορικούς αιώνες, τόσο νοηματικά όσο και κυρίως κατά τις κοινωνικές εφαρμογές της: Βιάζεται κατά κανόνα ασύστολα από τις ολιγαρχίες, με ή χωρίς δημοκρατικό μανδύα και στις καλύτερες περιπτώσεις ερμηνεύεται αυθαίρετα και εφαρμόζεται αντιδημοκρατικά από τους διάφορους φορείς εξουσίας, μερικές φορές και από τον καθένα μας, κατά «τα καλά και συμφέροντα».

Σύγχρονος του Σόλωνα και της δημοκρατίας του, ο Θαλής ο Μιλήσιος, ένας από τους επτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας για το πρωτοπόρο, διεισδυτικό και εφευρετικό θετικό του πνεύμα, προσδιόρισε ότι η καλύτερη Δημοκρατία είναι εκείνη που δεν έχει ούτε πολύ πλούσιους ούτε πολύ φτωχούς πολίτες, (Κρατίστην εἶναι δημοκρατίαν τῶν μήτε πλουσίουσ ἢ γαν μήτε πένητας ἢ χουσαν πολίτας). Ο δε Αριστοτέλης στο πρώτο κεφάλαιο του 6^{ου} Βιβλίου των Πολιτικών του, περί των χαρακτηριστικών της δημοκρατίας, (μετάφραση Σ. Μαγγίνα) αναφέρει: «Βασική λοιπόν προϋπόθεση του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι η ἐλευθερία, διότι τούτο ὅλοι συνηθίζουν να λέγουν, ως εἴαν εἰς μόνον το πολίτευμα αὐτό (δηλ. εἰς τὴν δημοκρατίαν) μετέχουν τῆς ελευθερίας οἱ πολῖται, διότι λέγουν ὅτι πᾶσα δημοκρατία αὐτό (τὴν ελευθερίαν) προσπαθεῖ να ἐπιτύχη, ἡ δὲ ελευθερία ἔχει ως ἐν χαρακτηριστικόν γνῶρισμα τὸ ὅτι οἱ πολῖται ἄλλοτε μὲν ἄρχουν, ἄλλοτε δὲ ἄρχονται. Καὶ πράγματι τὸ δημοκρατικόν δίκαιον ἔχει ως χαρακτηριστικόν τὸ να ὑπάρχη ἰσότης κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν καὶ ὄχι κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ... καὶ ὁ,τιδῆποτε ἤθελεν ἀποφασίσαι ἡ πλειονότης τῶν πολιτῶν, αὐτό εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς δημοκρατίας καὶ αὐτό εἶναι τὸ (δημοκρατικόν) δίκαιον ...».

Συνήθως ξεχνάμε ότι η πραγματική δημοκρατική λειτουργία των ανθρωπίνων κοινωνιών έχει ένδοξο και βαθύ παρελθόν διότι είναι φυσικά συνυφασμένη, σχεδόν συνώνυμη με την αταξική δομή τους, που κυριάρχησε σε όλη την προϊστορική πορεία του κλάδου μας homo sapiens αλλά και στις εκτός του «πολιτισμένου» κόσμου περιοχές κατά ένα μεγάλο μέρος της Ιστορίας μας. Ας θυμίσουμε λοιπόν ότι καθόλη τη διάρκεια της μακράς προϊστορίας μας, -που σύμφωνα με μια επιστημονική άποψη ξεκίνησε 1.000.000 χρόνια π.Χ, όταν σταμάτησε η γένεση νέων κλάδων του γένους homo- μέχρι και κατά την τελευταία δυναμική της περίοδο που άρχισε εδώ και 100.000 χρόνια περίπου με την έξοδο μας από την Αφρική για την εγκατάσταση στο σύνολο του πλανήτη μας, ζήσαμε ως αταξικές ομάδες ελεύθερων ανθρώπων: Τα πρώτα 900.000 χρόνια πορευτήκαμε διστακτικά ως οικογένειες αδύναμων τροφοσυλλεκτών και «ολίγον κυνηγών» μικρών ζώων. Στη συνέχεια και επί άλλα 90.000 προϊστορικά χρόνια μετά την έξοδο, ξεχυθήκαμε ως δυνατοί κυνηγοί, οργανωμένοι σε αταξικές νομαδικές ομάδες οικογενειών των 20 έως 70 ατόμων, δεν εγκλωβιστήκαμε δηλαδή χωρικά ή κοινωνικά.

Αλλά και μετά την ανακάλυψη της γεωργίας και της κτηνοτροφίας εδώ και 12.000 χρόνια στη Μεσοποταμία, παρά την ανατροπή των κοινωνικοοικονομικών μας δεδομένων, -δημιουργία μιας πολλαπλάσιας ισχύος παραγωγικής βάσης και ένωση των ομάδων σε «φυλές» με πληθυσμό μέχρι και 500 άτομα γύρω από την πολύτιμη πλέον, γεωργοκτηνοτροφική γη- κατά τα πρώτα 6.500 προϊστορικά γεωργοκτηνοτροφικά μας χρόνια διατηρήθηκαν οι αταξικές κοινωνικές δομές: Η παραγωγή και διάθεση των πλεονασμάτων ενίσχυσε το αίσθημα ασφάλειας των φυλών για το κοινό μέλλον τους, χωρίς να δημιουργούνται κοινωνικές διαστρωματώσεις, δηλαδή μόνιμα ιδιοκτησιακά και εξουσιαστικά προνόμια σε μειοψηφίες. Λειτουργούσαν επομένως στις αταξικές κοινωνίες τέσσερα μείζονα ζητούμενα από τη Δημοκρατία: Το κάθε ένα μέλος της προσέφερε στην παραγωγική διαδικασία ανάλογα με τις δυνατότητές του, η διανομή του προκύπτοντος προϊόντος κάλυπτε στο μέτρο του αντικειμενικά δυνατού, τις ατομικές ανάγκες και τους συλλογικούς στόχους και όλοι συμμετείχαν ισότιμα στις αποφάσεις για το κοινό μέλλον. Οι κοινωνικές δομές άρχισαν όμως να αλλάζουν από τις αρχές της ιστορικής μας πορείας. Θα σκιαγραφήσουμε λοιπόν στη συνέχεια τα πολιτεύματα των 5.000 ιστορικών χρόνων της γεωργοκτηνοτροφικής περιόδου, τις αστικές δημοκρατίες του 19ου και του 20ου αιώνα και τις σημερινές, υποταγμένες στον μετα-καπιταλισμό, μορφές τους.

➤ Η έκπτωση της Δημοκρατίας κατά την ιστορική περίοδο του γεωργοκτηνοτροφικού καπιταλισμού

Περί το 3.500 π.Χ, λίγο πριν από την ανακάλυψη της γραφής και το ξεκίνημα της Ιστορίας, η αύξηση των αγαθών, των πληθυσμών και των εξωτερικών κινδύνων από τους συνανθρώπους μας, ώθησε στις πρώτες μεταβάσεις από την εξειδίκευση και τη διαβάθμιση των ρόλων στη φυλή, στον διαχωρισμό της σε τάξεις, στη μόνιμη διαστρωμάτωση. Κυριάρχησε δηλαδή σταδιακά η απληστία και αλαζονεία μιας άρχουσας ομάδας «προστατών» που οικειοποιήθηκε το κοινοτικό γεωργικό και ζωικό κεφάλαιο της φυλής, εκμεταλλεύτηκε το παραγωγικό του πλεόνασμα και δημιούργησε τους πρώτους πυρήνες ενός πρώιμου γεωργοκτηνοτροφικού καπιταλισμού. Κάποιες από τις κυρίαρχες αυτές ομάδες επικράτησαν στη συνέχεια ως κεντρική δύναμη εξουσίας σε περισσότερες φυλές και οδήγησαν την πλειοψηφία των μελών τους στον εγκλωβισμό και την ανάληψη-απάνθρωπη εκμετάλλευση με δύο κύρια χαρακτηριστικά: Την επιβολή καταναγκαστικής ή εξαρτημένης εργασίας χωρίς μερίδιο στο πλεόνασμα της παραγωγής, -με το οποίο οι σφετεριστές των κοινωνικών εξουσιών δημιουργούσαν την υπερδομή που κατοχύρωνε και επιδείκνυε τη δύναμή τους, όπως ανάκτορα με υπηρετικό-φυλακτικό προσωπικό και διακοσμητικά πολύτιμα μέταλλα- και την αφαίρεση του δικαιώματος συμμετοχής και άποψης στη λήψη αποφάσεων για το κοινωνικό σύνολο ή και για την ατομική ζωή των μελών του.

Με το τέλος της προϊστορίας, η αταξική και συμμετοχική-δημοκρατική στη χάραξή της, πορεία της ανθρωπότητας, άρχισε επομένως να γυρίζει αργά αλλά σταθερά την κοινωνικοπολιτική της σελίδα, αρχίζοντας από τις πλούσιες γεωργικές περιοχές με τα πρώτα αστικά τους κέντρα και πολιτιστικά επιτεύγματα: Στις προνομιούχες γεωργοκτηνοτροφικές κοινωνίες, η συνεχώς αυξανόμενη συσσώρευση των πλεονασμάτων μιας περιορισμένης εδαφικής περιοχής και ο χωρικός εγκλωβισμός γύρω από αυτήν, προκάλεσαν την ανάβλυση και των τεσσάρων πηγών της κοινωνικής εξουσίας, δηλαδή των στρατιωτικών, των οικονομικών, των πολιτικών και των ιδεολογικών, που συνήθως διακρίνονται σε θρησκευτικές και κοσμικές-προγονολατρικές. Δημιουργήθηκαν συνακόλουθα οι ταξικά οργανωμένες πόλεις, με την αναβαθμισμένη αγορά τους και τον πολιτισμό. Η αγορά προϋπήρξε βέβαια της διαστρωμάτωσης και του πρώιμου γεωργοκτηνοτροφικού καπιταλισμού. Λειτουργούσε ως πολύτιμο συνεκτικό, αναδιανεμητικό και ανταποδοτικό δρώμενο και στις αταξικές κοινωνίες, για την ανταλλαγή των προϊόντων διατροφής και ένδυσης και τη διάδοση τεχνικών και πολιτιστικών δημιουργημάτων, κατ' αρχήν μεταξύ των ομάδων-οικογενειών των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών και στη συνέχεια των φυλών της πρώτης γεωργοκτηνοτροφικής περιόδου.

Οι πληθυσμοί όμως αυξήθηκαν και η αγορά, από περιοχή διαπραγμάτευσης και ανταλλαγής αγαθών, μεταξύ των παραγωγών που επινόησαν και αξιοποιούσαν την εξειδίκευση στα προϊόντα τους, αναβαθμίστηκε σε χώρο θρησκευτικών τελετών ή και κοινωνικής αναφοράς και οργάνωσης. Μετασχηματίστηκε δηλαδή η αγορά σε κέντρο άσκησης και της συλλογικής εξουσίας στις πόλεις αυτών των κοινωνιών, από την άρχουσα ολιγαρχία. Όσο για τον πολιτισμό, υπάρχουν διάφορες προσδιοριστικές προσεγγίσεις των σοφών ερευνητών, ας μου επιτραπεί να αναφέρω σε ελεύθερη μετάφραση τη σκληρή άποψη του αρχαιολόγου Colin Renfrew: Πολιτισμός είναι η απομόνωση από τη φύση, με τρεις κύριους μονωτές: Την πόλη, που μονώνει από τον ελεύθερο έξω χώρο, τη γραφή που απομονώνει γεγονότα από τη φυσική ροή του χρόνου και τους χώρους λατρείας που μονώνουν την εσωτερική μας ανάγκη προσφυγής στη θεϊκή δύναμη από το διάχυτο υπερβατικό άγνωστο.

Τις πρώτες δύο και πλέον ιστορικές χιλιετίες, μέχρι και το τέλος της εποχής του χαλκού, (1400 π.Χ και ελάχιστο), κυριάρχησε πλήρως στις διαστρωματωμένες κοινωνίες η απληστία και αλαζονεία μιας ολιγαρχίας και ο εγκλωβισμός, η εκμετάλλευση και η πλήρης απουσία από τα κοινωνικά, πολιτιστικά και πολιτικά δρώμενα της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού, που χρησιμοποιήθηκε ως άβουλο πράγμα, δηλαδή καταναλωτικό προϊόν για την εξυπηρέτηση των αρχόντων. Αναδείχθηκε μάλιστα και μια πρώιμη τάση «παγκοσμιοποίησης» του γεωργοκτηνοτροφικού καπιταλισμού στα πρώτα αυτά εκτεταμένα κρατικά μορφώματα, με βίαιες προσαρτήσεις των γειτονικών τους περιοχών, δημιουργίες απομακρυσμένων αποικιών, εμπορικές συμφωνίες ή πολεμικές εκστρατείες για τη διασφάλιση της μεγαλύτερης δυνατής πολιτικής και οικονομικής εμβέλειας. Στο μεγαλύτερο πάντως μέρος της εδαφικής έκτασης των κατοικημένων περιοχών του πλανήτη μας συνέχισαν την ιστορική πορεία τους οι αταξικές-δημοκρατικές, συνήθως νομαδικές κοινωνίες, υστερώντας καταφανώς στην αγροτική παραγωγή αλλά αξιοποιώντας πολύ πιο ολοκληρωμένα από τις διαστρωματωμένες και μόνιμα εγκατεστημένες γεωργικές κοινωνίες το κοινοτικό κτηνοτροφικό τους κεφάλαιο.

Ακολούθησε η επανάσταση της εποχής του σιδήρου κατά τους τελευταίους αιώνες της δεύτερης π.Χ χιλιετίας που ανέτρεψε τις τότε «πολιτισμένες» κοσμικές εξουσίες και γέννησε σταδιακά στην Ευρασία -και όχι μόνο- τη μεσαία τάξη των οικονομικά ανεξάρτητων μικροϊδιοκτητών «πολιτών-οπλιτών». Η διάδοση της κατασκευής ισχυρών όπλων και εργαλείων, από το φθινό και εύκολα προσβάσιμο στους πολλούς σιδηρομέταλλευμα, οδήγησε στην εκλαΐκευση της παραγωγικής και στρατιωτικής δύναμης των εξουσιών: Κατακτήθηκε δηλαδή από τον «λαό», τον ευρύτερο γεωργοκτηνοτροφικό πληθυσμό ορισμένων διαστρωματωμένων κοινωνιών και κυρίως από τις εκτός «πολιτισμού» αταξικές φυλές των «βαρβάρων» της εποχής, η τεχνολογία μαζικής παραγωγής σιδηρού εξοπλισμού για την καλλιέργεια της γης και τη συγκρότηση στρατιωτικών μονάδων τις οποίες οι δημοκράτες βάρβαροι συγκροτούσαν συνήθως από το σύνολο των αξιόμαχων μελών τους, μηδὲ των γυναικών εξαιρουμένων. Το νέο αυτό δυναμικό κοινωνικό υποσύνολο δημιούργησε και την αρχαιοελληνική, πολιτική εξαίρεση που περιγράψαμε, με τους ελεύθερους πολίτες-οπλίτες, της άμεσης αθηναϊκής δημοκρατίας. Πλην όμως, ο ιός των μόνιμων εξουσιών και της διαστρωμάτωσης με τις μεγάλες ιδιοκτησίες των αρχόντων δεν εξοντώθηκε. Το όλο φαινόμενο επαναλήφθηκε από τη νέα τάξη πραγμάτων κατά την 1^η π.Χ χιλιετία, μερικούς αιώνες μετά την ολοκλήρωση των μεγάλων μεταναστεύσεων.

Ακολουθώντας σε ατελέστερη μορφή το δημοκρατικό πρότυπο της αρχαίας Αθήνας ή και πριν από αυτό, ορισμένοι διορατικοί ή και απλώς πρακτικοί συνάνθρωποί μας στις διαστρωματωμένες πλέον γεωργοκτηνοτροφικές κοινωνίες, διαβλέποντας το τελικό εξελικτικό αδιέξοδο της απληστίας, της αλαζονείας και της επιθετικότητας της άρχουσας ολιγαρχίας, προσπάθησαν να θεμελιώσουν και στη συνέχεια να εφαρμόσουν στην πράξη συστήματα περιορισμού των ταξικών ακροτήτων και των αυθαιρεσιών της κεντρικής εξουσίας. Θέσπισαν και εφάρμοσαν κοινωνικά συμβόλαια που κατοχύρωναν τα στοιχειώδη δικαιώματα του απλού ανθρώπου, τον απελευθέρωναν από το φόβο και τον οδηγούσαν σε ασφαλέστερες και δικαιότερες συνθήκες διαβίωσης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Ρώμης κατά την προ-αυτοκρατορική της περίοδο, όπου εφαρμόστηκε ένα μείγμα τριών κοσμικών εξουσιών, της απολυταρχίας με τους υπάτους, της αριστοκρατίας με τη σύγκλητο και ολίγης δημοκρατίας για το λαό (*res publica*). Εμπέδωσε όμως το μικτό αυτό σύστημα στο σύνολο της κοινωνίας την ανάγκη συμμετοχής όλων των μελών της στα κοινά, με αποκορύφωμα την προσωπική θυσία στους πολέμους για τη Ρωμαϊκή πολιτεία.

Το κοινωνικοπολιτικό σύστημα της άμεσης αθηναϊκής δημοκρατίας δεν επαναλήφθηκε πάντως στις διαστρωματωμένες γεωργοκτηνοτροφικές κοινωνίες. Αλλά και οι ατελείς δημοκρατίες παρέμειναν ως ιστορική εξαίρεση στον απολυταρχικό κανόνα, η δε διάρκεια της ζωής τους ήταν συγκριτικά περιορισμένη. Το πλειοψηφικό μερίδιο στον χώρο και τον χρόνο όλης της γεωργοκτηνοτροφικής περιόδου κατείχαν τα απολυταρχικά καθεστώτα αλλά και στις ελάχιστες δημοκρατικές νησίδες η δουλεία συνεχίστηκε αμείωτη. Το εκ πρώτης όψεως παράδοξο της έννοιας «Δημοκρατία» συνοψίζεται λοιπόν στην καθολική εφαρμογή της κατά την Προϊστορία, πολύ πριν από τη γέννησή της και στη σχεδόν καθολική έκπτωσή της κατά το μέγιστο διάστημα της ιστορικής περιόδου της ανθρωπότητας, κατά την οποία και γεννήθηκε!! Υπάρχει βέβαια μια δυσάρεστη για την εξελικτική πορεία μας αλλά απλή λογική εξήγηση: Οι αταξικές κοινωνίες είναι εκ της δομής και της λειτουργίας τους δημοκρατικές ενώ αντίθετα η όποια διαστρωμάτωση σε κοινωνικές τάξεις είναι φύση και θέση αντιδημοκρατική. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που οδηγεί από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα τους περισσότερους οραματιστές της ιδανικής κοινωνίας στην, ανεκπλήρωτη δυστυχώς, υπόσχεση της δημιουργίας μιας συνολικά αταξικής πολιτειακής δομής, ή τουλάχιστον την εκχώρηση της πραγματικής εξουσίας σε ένα πλειοψηφικό κοινωνικό υποσύνολο.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο και παράγωγο της παραπάνω εξήγησης του παραδόξου, ότι από τον πέμπτο π.Χ αιώνα μέχρι και σχετικά πρόσφατα, η ακμή και η παρακμή των κατά κανόνα ολιγαρχικών κοσμικών εξουσιών, συσχετίζονται εντυπωσιακά με την ανάπτυξη και τη συρρίκνωση μιας οικονομικά ανεξάρτητης, παραγωγικής και με κοινωνική παρουσία μικρομεσαίας τάξης. Στην τάξη αυτή είχαν εκχωρηθεί στις περιόδους της ακμής των ολιγαρχιών και ορισμένα πολιτικά δικαιώματα, τα οποία εκφυλίστηκαν ή καταργήθηκαν στις περιόδους της παρακμής. Το χαρακτηριστικότερο για την γεωπολιτική περιοχή μας παράδειγμα, είναι η κατάρρευση της δυτικής (476 μ.Χ) και η υποβάθμιση της ανατολικής (1025 μ.Χ) ρωμαϊκής αυτοκρατορίας με την εν συνεχεία εύκολη άλωσή της, όταν διαλύθηκαν οι αντίστοιχες μικρομεσαίες κοινωνικές τάξεις τους. Η δε δυτική Ευρώπη έζησε επί χίλια χρόνια την τεχνολογικά, πνευματικά και πολιτιστικά αγκυλωμένη μεσαιωνική εποχή της, υπό την ολιγαρχική-δεσποτική τριαρχία τοπικών ισχυρών φεουδαρχών, αδύναμων βασιλέων και της επικυρίαρχης εκκλησίας που είχαν καταφέρει σε αγαστή συνεργασία να εξοβελίσουν κάθε δυνατότητα αναβίωσης μιας μικρομεσαίας κοινωνικής τάξης.

➤ Εμποροβιομηχανικός καπιταλισμός, αστική δημοκρατία και κομμουνιστικός-σοσιαλιστικός αντίλογος

Η μακρά περίοδος οικονομικής κυριαρχίας της γεωργοκτηνοτροφίας έδωσε περί το 1500μ.Χ, με το τέλος του Ευρωπαϊκού μεσαίωνα. Προηγήθηκαν οι μεγάλες δομικές αλλαγές όλων των κοσμικών εξουσιών και της ιδεολογικής επικυριαρχίας από τον 13ο ως τον 15ο αιώνα, με την εξασθένηση της παραγωγικής βάσης της φεουδαρχίας και τη συρρίκνωση της εμβέλειας της παπικής κηδεμονίας εις όφελος των κεντροβαρών εθνικών κρατών και εκκλησιών. Το πολιτικοκοινωνικό σκηνικό άλλαξε και η ύφεση της αγροτικής οικονομίας στον ύστερο Μεσαίωνα αναβάθμισε και τη βιοτεχνική παραγωγή που απεξαρτήθηκε από την υποτέλεια στον φεουδάρχη βρίσκοντας καταφύγιο στις πόλεις. Οι αστικοί ιστοί ισχυροποιούνται, γίνονται πόλοι της σταδιακής απελευθέρωσης της ελεύθερης και αδογμάτιστης σκέψης κατά τα παλαιότερα ελληνορωμαϊκά πρότυπα, της ανακάλυψης και αξιοποίησης νέων τεχνολογικών επιτευγμάτων αλλά και της πολιτιστικής αναγέννησης που σφράγισε με τα αριστουργήματά της το ξεκίνημα μιας νέας εποχής.

Η κραταιά, κατά τη διάρκεια αυτής της μακράς μεσαιωνικής περιόδου, φεουδαρχία της γης έδωσε την πρώτη θέση στον εμπορικό (16ος, 17ος αιώνας) και στη συνέχεια στον βιομηχανικό (18ος αιώνας και μετά) καπιταλισμό. Η αναγεννημένη Ευρώπη κατακτά δια θαλάσσης τις πέραν του Ατλαντικού και Ινδικού ωκεανού χώρες εγκαθιδρύοντας, με πρόσχημα τη διάδοση της χριστιανικής πίστης, μια νέα κοσμική και ιδεολογική αποικιοκρατία, πολύ σκληρότερη από όλες τις ιστορικά προγενέστερες. Με τη μαζική αξιοποίηση των νέων επιστημονικών και τεχνολογικών επιτευγμάτων, ήδη από τον 18ο αιώνα οι ταχύτητες και οι ποσότητες μετακινήσεων ανθρώπων, προϊόντων και κεφαλαίων πολλαπλασιάζονται. Οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις επιταχύνουν την πορεία τους για την πολιτικοστρατιωτική και οικονομική κυριαρχία του κόσμου: Επιτυγχάνεται έτσι και η πρώτη οικονομική παγκοσμιοποίηση, το 1720 η Ευρώπη ήλεγχε πλήρως τα δύο τρίτα του παγκόσμιου εμπορίου και μέχρι το 1780 είχε καλύψει τα τρία τέταρτα.

Στο τέλος του 18ου αιώνα, με τη Γαλλική Επανάσταση επεκράτησε και πολιτικά η κατέχουσα τα νέα μέσα παραγωγής αστική τάξη, που φρόντισε να πνίξει στο αίμα, όχι μόνο μέρος της παλαιάς φεουδαρχικής αριστοκρατίας αλλά και τα ζωηρά στελέχη των εργατικών-λαϊκών κινημάτων. Η κυριαρχία της αστικής μας τάξης επεκτάθηκε κατά τον 19ο αιώνα στον δυτικό κόσμο και το θετικό κοινωνικοπολιτικό αποτέλεσμα είναι ότι επιβλήθηκε σταδιακά στις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες ένα αντιπροσωπευτικότερο σύστημα διακυβέρνησης, οι αστικές δημοκρατίες. Μεταβιβάστηκαν δηλαδή οι κοσμικές εξουσίες από τους ελέω θεού μονάρχες και το φεουδαρχικό τους περιβάλλον στους πολιτικούς ηγέτες της έμμεσης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Τα κράτη κυβερνώνται από τα κοινοβούλια των εκλόγιμων αντιπροσώπων των πολιτών με δικαίωμα ψήφου, συγκροτημένων σε πολιτικά κόμματα. Συμμετέχοντας λοιπόν νόμιμα στις εκλογικές αναμετρήσεις, τα κόμματα, μέσω των ηγεσιών τους, διορίζουν κατά πλειοψηφία τις κυβερνήσεις των χωρών τους και ασκούν τις κοσμικές εξουσίες, υπό την προεδρία ενός αιρετού «ανώτατου άρχοντος», βασιλέα ή συνηθέστερα, «προέδρου της δημοκρατίας».

Η αστική τάξη του δυτικού μας κόσμου ανέδειξε μια νέα κυρίαρχη εμποροβιομηχανική ολιγαρχία που κατέκτησε από τον 16ο αιώνα και μετά τις οικονομικά αξιολογότερες περιοχές του πλανήτη, εγκατέλειψε τον κοινωνικό ορθολογισμό της αστικής δημοκρατίας, διέπραξε και συνεχίζει να διαπράττει μέχρι σήμερα το μοιραίο για τις εκάστοτε ηγέτιδες τάξεις, ιστορικό λάθος: Καταφέρνει να επηρεάζει αποφασιστικά τα κοσμικά καθεστώτα, απολυταρχικά ή και κοινοβουλευτικά, κτίζει και προβάλλει την απληστία και αλαζονεία της, δημιουργώντας μια νέα «αγοραία» έκδοση των κοινωνικών καταχρήσεων της φεουδαρχικής εποχής. Εκμεταλλεύεται την απαλλαγή από τις υποκριτικές ηθικές δεσμεύσεις της παραδοσιακής θρησκείας, παραβλέπει προκλητικά τις περί λιτότητας και εγκράτειας αρχές της φιλελεύθερης προτεσταντικής μεταρρύθμισης και δεν αισθάνεται την υποχρέωση της στοιχειώδους φροντίδας για τους παραδομένους στο έλεος της διεθνούς κερδοσκοπίας, μη κεφαλαιούχους εργαζομένους όλων των κατηγοριών. Επί πλέον, όχι μόνο αδιαφορεί για τη μαζική εξαθλίωση των συνανθρώπων μας στις μη αναπτυγμένες χώρες αλλά συνεχίζει να τις κατέχει άμεσα ή έμμεσα (προπολεμική αποικιοκρατία και μεταπολεμική επικυριαρχία με ελεγχόμενες τοπικές κυβερνήσεις) και να εκμεταλλεύεται εξαντλητικά τους φυσικούς τους πόρους και τους πληθυσμούς τους.

Υπήρξε όμως και μια αντίθετη κοινωνικοπολιτική πορεία, προς την κατεύθυνση της αρχέγονης νοσταλγίας μας για την προγονική αταξική κοινωνία. Την ξεκίνησαν μετά τον μεσαίωνα οι διανοούμενοι οραματιστές της «ιδανικής κοινωνίας» γνωστής και ως «ουτοπικού σοσιαλισμού», αναδείχθηκε ως μαχητική συνιστώσα και της Γαλλικής επανάστασης αλλά πνίγηκε και αυτή στο αίμα. Δεν έσβησε όμως και κατά τον 19^ο αιώνα επανήλθε ως κοινωνικοοικονομική έννοια το κομμουνιστικό¹ σύστημα, θεμελιωμένο στην κοινοκτημοσύνη των μέσων παραγωγής και την κατάργηση των ταξικών διακρίσεων. Δομήθηκε παράλληλα και μια εννοιολογικά συγγενής λέξη του κομμουνισμού, ο «σοσιαλισμός»² με πολλές θυγατρικές παραλλαγές αλλά τον ίδιο κεντρικό στόχο, την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων που δημιουργούσε ο εμποροβιομηχανικός καπιταλισμός. Και οι δύο αυτές συγγενείς έννοιες μετεξελίχθηκαν στις πολλές και ενδιαφέρουσες ειρηνικές αλλά και επαναστατικές θεωρίες, υποσύνολο των οποίων είναι και οι αναρχικοί οπαδοί της άμεσης κατάργησης κάθε μορφής εξουσίας.

Κυρίαρχη αναδείχθηκε η Μαρξιστική κομμουνιστική-σοσιαλιστική θεωρία, λόγω της διαλεκτικής της πληρότητας στην ανάλυση της κοινωνικοοικονομικής μας ιστορίας και της επιστημονικής θεμελίωσης των θέσεων και προτάσεών της για την αντικατάσταση του καπιταλισμού από τον κομμουνισμό και συνακόλουθα, σε επόμενη φάση, την παλινόρθωση μιας αταξικής κοινωνίας. Στις δε αρχές του 20ου αιώνα επεκράτησε επαναστατικά η κρατούσα τότε μαχητική μετεξέλιξη του μαρξισμού στην αχανή ρωσική επικράτεια, για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία σε αυτή τη μείζονα γεωπολιτική κλίμακα. Δημιουργήθηκε δηλαδή ένα νέο αντίπαλο κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό σύστημα, η Ένωση των Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, μια υπαρκτή πλέον «σοσιαλιστική» σύνθεση αντικαπιταλιστικής θεωρίας και πρακτικής υπό απολυταρχική-μονοκομματική, τύποις αλλά όχι ουσία «κομμουνιστική» κυριαρχία.

Η ευρύτερη μικρομεσαία τάξη των μη κεφαλαιούχων εργαζομένων στον καπιταλιστικό κόσμο, δηλαδή οι παρέχοντες τις υπηρεσίες τους εργάτες, διοικητικοί υπάλληλοι και ελεύθεροι επαγγελματίες, επιστήμονες και μη, αρχίζουν ήδη από τον 19ο αιώνα να οργανώνουν τις πρώτες αντιστάσεις τους στην εξοντωτική εκμετάλλευση των κατόχων του παραγωγικού κεφαλαίου. Μετά την επικράτηση της σοβιετικής επανάστασης και τις τεράστιες καταστροφές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου δημιουργούν μαζικά αγωνιστικά κινήματα διότι αντιλαμβάνονται

¹ Από την αγγλική και γαλλική λέξη communism(e), παράγωγη της λέξης commune (κοινότητα), από τη σύνθετη λατινική λέξη cum-munus.

² Από τη γαλλική λέξη «socialisme» παράγωγη του social (κοινωνικός), από τη λατινική «socialis» παράγωγη του socius(σύντροφος, εταίρος).

ότι με τον πολλαπλασιασμό της οικονομικής δύναμης της «αγοράς» υποπολλαπλασιάζεται η δική τους κοινωνική και οικονομική θέση: Βλέπουν ότι την υποταγή του εγκλωβισμένου δουλοπάροικου στον φεουδάρχη της γεωργοκτηνοτροφικής εποχής, στα πλαίσια μιας προσωπικής σχέσης εξάρτησης, αντικατέστησε η σχεδόν άνευ όρων σιδηροδέσμια παράδοσή τους στην απρόσωπη εμπορική και βιομηχανική εταιρεία και στο έλεος και την αβεβαιότητα της προσφοράς και της ζήτησης. Αντιμετωπίζονται όμως σκληρά και κατασταλτικά. Η ιστορική διαδρομή στα αποτελέσματα των διεκδικήσεων των εργαζομένων μέχρι και τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δείχνει άλλωστε ότι η κυρίαρχη εμποροβιομηχανική αστική τάξη δε δίστασε να προχωρήσει και στις πιο ανίερές συμμαχίες, προκειμένου να τις περιορίσει στο ελάχιστο δυνατό, ως θυμηθούμε τη στήριξή της στο φασισμό και τον ναζισμό.

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ο κόσμος χωρίστηκε από τους νικητές σε δύο κοινωνικοπολιτικά αντίθετα και αντίπαλα στρατόπεδα, το καπιταλιστικό με τις αστικές δημοκρατίες -και όχι μόνο- και το σοβιετικό του «υπαρκτού σοσιαλισμού», στο οποίο προσχώρησε επαναστατικά και ο ασιατικός γίγαντας, η Κίνα. Το καπιταλιστικό στρατόπεδο, υπό την πίεση και του αντίπαλου δέους, έζησε τη «χρυσή Κεϋνσιανή τριακονταετία» (1945-1975), μια κοινωνική όαση, με την ουσιαστική ενίσχυση του κράτους-πρόνοιας σε όλες του τις συνιστώσες. Όμως η κυρίαρχη ολιγαρχία της αγοράς δεν το έβαλε κάτω: Με αφορμή τα πληθωριστικά φαινόμενα, συνέπεια κυρίως των πετρελαϊκών κρίσεων του 1973 και του 1979, η αποτυχημένη -και υπεύθυνη σε μεγάλο βαθμό για τη δημιουργία των φασιστικών καθεστώτων που οδήγησαν στον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο- κλασική οικονομική παράδοση του *laisser-faire*, επανέρχεται δριμύτερη ως νεοφιλελεύθερη ιδεολογία. Εντολοδόχος δημιουργός της είναι ο Μίλτον Φρίντμαν, πρώτοι ενθουσιώδεις εραστές της, (παραλείπεται αιδημόνως η Χιλή του Πινοσέτ και ορισμένα άλλα δικτατορικά καθεστώτα της Λατινικής Αμερικής) η Μάργκαρετ Θάτσερ από το 1979 και ο Ρόναλντ Ρέιγκαν από το 1981 και στόχοι-θύματα τα δημόσια αγαθά και οι εργασιακές κατακτήσεις.

Η αναβίωση της ανάληπτης καπιταλιστικής πολιτικής από τις αρχές της δεκαετίας του '80 ήταν πολιτικά εφικτή λόγω της παράλληλης εμφανούς κοινωνικοοικονομικής υστέρησης της Ε.Σ.Σ.Δ και των άλλων «κομμουνιστικών» χωρών, πλην της Κίνας. Με γνώμονα τη λογική των απλών ανθρώπων εκείνης της εποχής και ορισμένες προσωπικές εμπειρίες, θα τολμούσα υπεραπλουστεύοντας να παραθέσω τρεις συνδυασμένες και καθοριστικές παραμέτρους για τη θεμελίωση της πρόγνωσης μιας επικείμενης κατάρρευσης: Η πρώτη αφορά στην απομύζηση των οικονομικών πόρων της Ε.Σ.Σ.Δ λόγω της προσκόλλησης στο

καθεστωτικό δόγμα της, τη στρατιωτική ισοδυναμία με τις Η.Π.Α σε παγκόσμια κλίμακα και τη συντριπτική υπεροχή της σε αριθμούς συμβατικών όπλων και οπλιτών στην Ευρώπη. Η δεύτερη³ είναι συνέπεια της πρώτης και συνοψίζεται στη συρρίκνωση και απονεύρωση του μη στρατιωτικού σκέλους της παραγωγικής διαδικασίας⁴ με συνέπεια την έντονη δυσaréσκεια της σοβιετικής μεσαίας κοινωνικής τάξης που τροφοδοτούσε σε μεγάλο ποσοστό και την κομματική ιεραρχία. Ο μέσος σοβιετικός πολίτης διαπίστωνε ότι οι ομόλογοί της στις γειτονικές καπιταλιστικές χώρες ζούσαν πολύ καλύτερα από πολιτική, γενική οικονομική αλλά και καθημερινή ποιοτική, ως προς τα είδη πρώτης ανάγκης, άποψη. Η τρίτη πηγάζει από την απομυθοποίηση και απαξίωση του αρχικού στιβαρού ιδεολογικού και θεσμικού υπόβαθρου του σοβιετικού συστήματος στην ευρύτερη λαϊκή συνείδηση, λόγω της εσωτερικής διαφθοράς σε όλες τις κλίμακες της άρχουσας κομματικής ολιγαρχίας.

Οι άρχουσες οικονομικές ολιγαρχίες των αστικών δημοκρατιών επωφελούνται από το κοινωνικοοικονομικό γονάτισμα του υπαρκτού σοσιαλισμού και επιβάλλουν στις κυβερνήσεις τους το ξήλωμα των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και τη μετατροπή τους σε εμπορεύματα, που αρχίζει να γενικεύεται κατά τη δεκαετία του '80 και καλπάζει μετά την κατάρρευση του «αντίπαλου δέους» της Σοβιετικής Ένωσης από τις αρχές της δεκαετίας του '90.

➤ Αυτοκρατορία του μετα-καπιταλισμού και δογματικές φαιδρότητες

Η νεοφιλελεύθερη παλιννόστηση του *laisser-faire* της αγοράς οδήγησε κατά την τελευταία τριακονταετία στην τρίτη κατά σειρά ιστορική μετάλλαξη του καπιταλισμού. Δομήθηκε δηλαδή ένας παγκόσμιος μετα-καπιταλισμός της άυλης, μη παραγωγικής σε αγαθά και θέσεις εργασίας και χωρίς κανόνες ή ουσιαστικούς περιορισμούς χρηματιστηριακής εκμετάλλευσης, όχι μόνο εμποροβιομηχανικών προϊόντων αλλά και πάσης φύσεως υπηρεσιών, πρώτων υλών και ενεργειακών πόρων. Η εξέλιξη αυτή κωδικοποιείται ως σύντηξη μιας θεσμικής και μιας τεχνικής δυναμικής. Η απεμπόληση των πολιτικών εξουσιών διά της κατάργησης των κανόνων προστασίας κρατών και κοινωνιών από την απληστία των αγορών ενώνεται και δρα από κοινού με την ανεμπόδιστη ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών στην πληροφορική και τις επικοινωνίες. Κοινός στόχος είναι η δημιουργία και ενεργοποίηση νέων δομών χρηματοπιστωτικών προϊόντων, ισοδύναμων σε ισχύ και πλανητική εμβέλεια με τα υπερόπλα των υπερδυνάμεων για τον «πόλεμο των άστρων».

³ Αναφέρθηκε ήδη σε προηγούμενη ενότητα κατά τη σύγκριση των δύο αντιπάλων συστημάτων οικονομικής διακυβέρνησης.

⁴ Σύμφωνα με τη διάκριση του Μαρξ (βλέπε τη σχετική ενότητα του κεφαλαίου 4), πρόκειται για τον δεύτερο τομέα που παράγει τα καταναλωτικά προϊόντα και ένα υποσύνολο του πρώτου τομέα (βαριάς βιομηχανίας) που κατασκευάζει τις μηχανές παραγωγής των προϊόντων αυτών.

Οι σημαίνουσες για τις ανθρώπινες κοινωνίες μνήμες του θεμελιωτή της κλασικής οικονομικής θεωρίας Σμιθ, του ανατροπέα του καπιταλισμού Μαρξ και του Κένυς, αναμορφωτή της κλασικής θεωρίας προς ένα καπιταλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο, δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν αυτή τη νεοφιλελεύθερη παλιννόστηση του *laisser-faire* της αγοράς, τον δομικό μετασχηματισμό της στον μετα-καπιταλισμό και την παγκόσμια επικυριαρχία της μη παραγωγικής, κερδοσκοπικής συνιστώσας του. Είναι δε εντυπωσιακό το γεγονός ότι και πέραν του Μαρξ, οι Σμιθ και Κένυς είχαν μετά βδελυγμίας αποκηρύξει τις οικονομικές τάσεις και διαχειριστικές συνιστώσες που εξέθρεψαν αυτή την οικονομική μετεξέλιξη και οδήγησαν στη σημερινή φενάκη της αστικής δημοκρατίας των αναπτυσσόμενων χωρών και στην εξαχρείωση των περισσότερων καθεστώτων στις μη αναπτυσσόμενες χώρες με την αντίστοιχη εξαθλίωση των λαών τους. Κατάφεραν δηλαδή οι αστικές μας δημοκρατίες να αυτοχειριασθούν και να μετασχηματίσουν τις αγορές σε παγκόσμια, επικυρίαρχη υπερδύναμη.

Επισημαίνεται βέβαια, ότι η ήττα του σοβιετικού κοινωνικοοικονομικού μοντέλου από τις αντίπαλες καπιταλιστικές κοινωνίες των κοινοβουλευτικών δημοκρατιών στιγμάτισε τη σύντομη ζωή και τον απόηχο του υπαρκτού σοσιαλισμού, βάσει και της διαχρονικής αλήθειας, «ουαί τοις ηττημένοις». Είναι πάντως πολύ νωρίς για ένα αξιόπιστο τελικό συμπέρασμα σ' αυτήν την ανελέητη αντιπαράθεση και τις παγκόσμιες συνέπειές της. Κατά μείζονα λόγο θα ήταν επιπόλαια αν όχι και ύποπτη η απαξίωση της μαρξιστικής θεωρίας που ενέπνευσε τη σοβιετική επανάσταση και όχι μόνο. Το παράδειγμα της υβριδικής αλλά εξαιρετικά επιτυχημένης, με τα καπιταλιστικά μας μέτρα, πορείας της κομμουνιστικής Κίνας είναι σε πλήρη εξέλιξη αλλά άλλαξαν ριζικά και τα δεδομένα των αρχών της δεκαετίας του '90, λόγω της νέας καπιταλιστικής δομής. Το ιστορικό των υπερεξουσιών ήταν πάντα δυσοίωνα και αξίζει τον κόπο να επικαιροποιηθούν ορισμένες σχετικές αναλύσεις της μαρξιστικής θεωρίας.

Οι δογματικές ιδεοληψίες είναι πάντα χρήσιμες στις άρχουσες τάξεις και η παγκόσμια οικονομική ολιγαρχία με τη στήριξη της αστικής μας τάξης και των καθεστώτων της, προσπαθεί απεγνωσμένα να επιβάλλει εδώ και τέσσερις αιώνες ως κυρίαρχη ιδεοληπτική συνιστώσα της κοσμικής μας ιδεολογίας τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Παρά τις αλλεπάλληλες οικονομικές και πολιτικές αποτυχίες αυτής της ιδεοληψίας -ας επαναλάβουμε ότι έχει μέρος της ευθύνης για την εκτροπή των αστικών δημοκρατιών προς τις δικτατορίες και τον φασισμό- οι ιερείς του διεθνούς καπιταλισμού επανέρχονται δριμύτεροι κατά τη δεκαετία του '70 με τον προαναφερθέντα νέο-φιλελευθερισμό της κατευθυνόμενης σχολής του Σικάγου, ως δήθεν τελευταίου γόνου του οικονομικού σκέλους της πολιτικής ιδεολογίας των αστικών μας δημοκρατιών. Επιχειρήθηκε δηλαδή και δυστυχώς επιτεύχθηκε η άνευ ουσιαστικών ελέγχων λειτουργία της καπιταλιστικής αγοράς με το κοινωνικοπολιτικό επιχείρημα ότι το οικονομικό αυτό σύστημα συνδέεται άρρηκτα με την έμμεση κοινοβουλευτική δημοκρατία. Το φαιδρό είναι ότι συνεχίζεται μέχρι σήμερα αυτή η προπαγάνδα, παρά το γεγονός ότι και με τη σημερινή μετα-καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, η ύπαρξη της σύνδεσης αυτής διαψεύδεται από τις νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές πολλών απολυταρχικών καθεστώτων.

Έχουμε επομένως απαλλαγεί προ πολλού από τον δογματικό μύθο ότι η οικονομία της αγοράς και ο καπιταλισμός γέννησαν και στηρίζουν την αστική έστω, δημοκρατία. Ο γεωργοκτηνοτροφικός καπιταλισμός των μεγαλοϊδιοκτητών γης έζησε κατά προτίμηση σε απολυταρχικά καθεστώτα επί 5.000 χρόνια. Ο εμπορικός καπιταλισμός κυριάρχησε από το τέλος του 15ου αιώνα, προηγήθηκε δηλαδή κατά εκατοντάδες χρόνια της αστικής δημοκρατίας στην Ευρώπη και στις μέρες μας το παράδειγμα της Κίνας αποδεικνύει ότι η οικονομία της αγοράς όχι μόνο λειτουργεί, αλλά μπορεί να θριαμβεύει και εκτός κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Αλλά και εντός της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας υπό την επικυριαρχία της αγοράς είναι αφελές να πιστεύει κανείς ότι το μόνο που χρειαζόμαστε για να λειτουργήσουμε δημοκρατικά είναι σύνταγμα και εκλογές, όπως άλλωστε διαπιστώνουμε καθημερινά και εμείς οι ίδιοι.

Η κατάρρευση αυτού του νεοφιλελεύθερου μύθου εκτρέπει τώρα την ιδεολογία στην θεοποίηση της έννοιας και της δύναμης του ιδιωτικού οικονομικού συμφέροντος: Η ατομική οικονομική επιτυχία προβάλλεται ως ο κυρίαρχος ιδεολογικός στόχος, η μεγιστοποίηση του οποίου με κάθε νόμιμο -ή και στα όρια του νόμου- μέσο, μας απαλλάσσει από την ανασφάλεια και ικανοποιεί όλες τις υλικές και άυλες ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες μας. Υπό την παραλυτική επήρεια του φόβου της φτώχειας σε ένα περιβάλλον με συρρικνωμένη την κοινωνική πρόνοια και αλληλεγγύη, ο homo sapiens απογυμνώνεται από τους ανοικτούς ορίζοντες του κόσμου των ιδεών και συρρικνώνεται στον μονοδιάστατο homo-economicus.

Δεν υπάρχει τέλος και το άλλοθι της πειθαναγκαστικής υπακοής μας σε θρησκευτικά ή άλλα επαναστατικά κοσμικά δόγματα: Οι αστικές μας δημοκρατίες κατάφεραν να απαλλαγούν από τη συγκυριαρχία των ιδεολογικών πηγών εξουσίας θρησκευτικού τύπου και σε κάθε περίπτωση να τις θέσουν εκτός των συνόρων της κοσμικής επικράτειας και να περιορίσουν τη δύναμή τους. Κατάφεραν επίσης να εξαλείψουν εδώ και 60 χρόνια την ανατρεπτική συνιστώσα του σοσιαλισμού , δηλαδή αφαίρεσαν όχι μόνο τη δυνατότητα της επανάστασης αλλά και τη διακηρυγμένη πρόθεση της επαναστατικής αλλαγής από τα κόμματα που υποστηρίζουν μέχρι σήμερα αυτή τη σημαντικότερη μέχρι πρόσφατα αντίπαλη ιδεολογική πηγή εξουσίας κοσμικού τύπου.

➤ Η φενάκη της σημερινής αστικής δημοκρατίας

Διαπιστώνουμε επομένως ότι η αστική μας τάξη επέβαλε τη δική της δημοκρατία που κυριάρχησε οικονομικά αλλά και πολιτικά στον κόσμο, επί δύο και πλέον αιώνες και βρίσκεται σήμερα υπό καθεστώς παρακμιακής υποτέλειας στη μετα-καπιταλιστική αγορά. Αναγνωρίζουμε απερίφραστα με τα υπάρχοντα σήμερα ιστορικά δεδομένα τα μεγάλα συγκριτικά πλεονεκτήματα των κοινοβουλευτικών μας δημοκρατιών σε σχέση με τις περισσότερες μέχρι σήμερα άλλες μορφές πολιτευμάτων των διαστρωματωμένων κοινωνιών, χωρίς όμως να προσποιούμεθα ότι δεν γνωρίζουμε τις κατά καιρούς ακραίες «ταξικές» καταχρήσεις μας σε βάρος της κοινωνικής πλειοψηφίας των μη κεφαλαιούχων εργαζομένων και κυρίως τη σχετικά πρόσφατη εκχώρηση ζωτικού μέρους των κοσμικών εξουσιών μας στην παγκόσμια οικονομική ολιγαρχία.

Δεν καταδικάζουμε σε τελευταία ανάλυση ούτε ευλογούμε a priori το δίδυμο του καπιταλισμού και της αγοράς διότι βλέπουμε τις θετικές αναπτυξιακές και πολιτιστικές συμβολές του στην ιστορία της ανθρωπότητας αλλά και τις συχνές εγκληματικές δράσεις του σε ατομικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο, για τις οποίες δεν υπάρχει το άλλοθι της «ηθικής ουδετερότητας» όπως προκύπτει από συγκεκριμένες πράξεις και παραλείψεις της παγκόσμιας οικονομικής ολιγαρχίας, με την ανοχή ή και τη στήριξη των εκλεγμένων από εμάς κυβερνήσεων των αστικών δημοκρατιών. Κατά συνέπεια δεν δεχόμαστε ότι η σημερινή δομή και λειτουργία της αστικής μας δημοκρατίας, υποταγμένη στη μετεξέλιξη του καπιταλισμού σε παγκόσμια αυτοκρατορία της αγοράς, αποτελεί και το αίσιο τέλος της πολιτικής μας ιστορίας, διότι μπορέσαμε στο παρελθόν -και εξαρτάται από τη βούλησή μας να μπορέσουμε και στο μέλλον- καλύτερα.

Είναι επίσης προφανής η συνευθύνη των προγόνων μας και όλων ημών των ζώντων στις κοσμοκυρίαρχες μέχρι σήμερα «αναπτυγμένες» δυτικές κοινωνίες, για τη ζοφερή πραγματικότητα των τεσσάρων στους πέντε συνανθρώπους μας! Η διαχρονική πρακτική της κατά καιρούς εξαθλίωσης της μεγάλης πλειοψηφίας του παγκόσμιου πληθυσμού από τις οικονομικές ολιγαρχίες -που οδήγούσε νομοτελειακά στην κατάρρευση όσων κρατικών οντοτήτων τις ανέχτηκαν και αναβιώνει τα τελευταία τριάντα χρόνια ως παγκόσμια αυτοκρατορία της αγοράς- διαθέτει με τη δική μας άμεση ή έμμεση συναίνεση πρωτόγνωρες για την ανθρωπότητα δυνάμεις ελέγχου και πειθαναγκασμού τόσο στις αναπτυσσόμενες όσο και στις δικές μας αναπτυγμένες χώρες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ορισμένα ανθιστάμενα κράτη τεμαχίζονται, δηλαδή γκρεμίζονται τα εθνικά τους σύνορα, μέσω της καλλιέργειας και

της ισχυρής υποστήριξης αποσχιστικών τάσεων για τη δημιουργία νέων, υποταγμένων υποσυνόλων τους.

Οι αρχικές και τελικές ευθύνες δεν βαραίνουν επομένως αποκλειστικά την κυρίαρχη σε παγκόσμια κλίμακα εμποροβιομηχανική και χρηματοπιστωτική ολιγαρχία, διότι εμείς την αναδείξαμε, είναι σαρξ εκ της σαρκός της αστικής μας τάξης και των «δημοκρατικών» πολιτικοκοινωνικών επιλογών μας. Είναι δηλαδή προφανές ότι οι ευθύνες πηγάζουν και τα τελικά δρώμενα βαραίνουν το σύνολο της αστικής μας τάξης που ασκεί από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα σε παγκόσμια κλίμακα και στις τρεις πηγές των κοσμικών εξουσιών της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, την οικονομική, την πολιτική και τη στρατιωτική. Με δεδομένο το γεγονός ότι ασκούμε τις εξουσίες αυτές χρησιμοποιώντας όλες τις μορφές τους, τη συλλογική, την επιμεριστική, τη συγκεντρωτική ή αποκεντρωτική αλλά και την επιτακτική-εξαναγκαστική, έχουμε τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουμε τη δύναμη κρούσης των μη παραγωγικών κεφαλαίων της αγοράς και να ανατρέψουμε τις ανισότητες και κοινωνικές ακρότητες της αυτοκρατορίας. Η μη άσκηση αυτής της υποχρέωσης προς το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο του αναπτυσσόμενου κόσμου μας αλλά και των μη αναπτυσσόμενων χωρών αποδεικνύει την ηθική –τουλάχιστον- υποταγή και εξαγορά των εκάστοτε κυβερνώντων και την παθητική συνειδητή ημών των ψηφοφόρων τους.

Τα νέα παιδιά βιώνουν σήμερα οδυνηρά την παρακμή όχι μόνο της αστικής μας δημοκρατίας αλλά και τον μονοχρωματικό εγκλωβισμό του μυαλού τους. Η ανεργία καλπάζει ακόμα και για τους αποφοίτους των δύσκολων, πολυδάπανων, «περιζήτητων» σχολών όπως οι δικές μας. Υφίστανται και πάλι τα δεσμά του φόβου που το κοινωνικό κράτος της γενιάς μας είχε υποσχεθεί να ξεριζώσει. Στην καλύτερη περίπτωση, δηλαδή όταν δεν είναι άνεργα, συνθλίβονται μεταξύ της ημιαπασχόλησης με εξευτελιστικούς όρους και μισθούς, της υπερεκμετάλλευσης της δουλειάς τους και του αχαλίνωτου καταναλωτισμού. Συνακόλουθα, σβήνει η μόνη ελπίδα που πρέπει να παρέχει η αστική δημοκρατία στους μη προνομιούχους από καταγωγή νέους: Η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας ελαχιστοποιεί τη δυνατότητά τους να αγωνιστούν για να φοιτήσουν σε καλό σχολείο, να καλυφθούν αξιοπρεπώς από γιατρούς, φάρμακα, στέγη και τροφή, να μπορούν με τις ικανότητες και τη δουλειά τους να αλλάξουν ουσιαστικά τη ζωή τους προς το καλύτερο. Στοχεύοντας στην αποκατάσταση της ισότητας στην ανθρώπινη κοινωνία, η νέα αυτή γενιά φέρεται εχθρικά προς την εκάστοτε εξουσία, για τον απλό και δίκαιο λόγο ότι την ενοχοποιεί ως κύριο φορέα επιβολής της υποθήκευσης του μέλλοντός της, της ανασφάλειάς της, του εξευτελισμού της, των αυξανόμενων κοινωνικών ανισοτήτων και του μονοδιάστατου εγκλωβισμού της.

Η αστική μας τάξη διαπιστώνει επομένως ότι απογυμνώνεται ο κυρίαρχος σημερινός νεοφιλελευθερισμός από κάθε ιδεοληπτικό περίβλημα, αισθάνεται τον ιστορικό κόλαφο από τη μετατροπή της σε τάξη του homo-economicus και βιώνει οδυνηρά τις συνέπειες της εκχώρησης των εξουσιών της στον παγκόσμιο μετα-καπιταλισμό, υφίσταται δηλαδή ανήμπορη τον οικονομικό και ηθικό διασυρμό της από την ανεξέλεγκτη «πρακτική» του *laissez faire* της αγοράς. Αντιμετωπίζει δε τη μετά βδελυγμίας απόρριψη αυτής της πρακτικής αλλά και τον κόλαφο από την πάσχουσα εξ αιτίας της πλειοψηφία των νέων κυρίως συνανθρώπων μας σε όλες τις χώρες, αναπτυσσόμενες και μη. Ας ομολογήσουμε λοιπόν απλά την κοινωνικοοικονομική και ηθική αποτυχία της αστικής μας τάξης και της δημοκρατίας της. Μόνον κατά τον 20^ο αιώνα οδηγήσαμε την ανθρωπότητα στις δύο φονικότερες αλληλοσφαγές της ιστορίας της με κύριο θύμα τις τότε νέες γενιές. Εξοντώσαμε στη συνέχεια το αντιδημοκρατικό πράγματι αλλά κοινωνικά δικαιότερο αντίπαλο δέος του υπαρκτού σοσιαλισμού, βυθιστήκαμε στη φούσκα της πρώτης μετα-καπιταλιστικής ευφορίας και πληρώνουμε σήμερα το βαρύ τίμημα της εκχώρησης όλων των ουσιαστικών κοσμικών εξουσιών μας στη δογματικά ανάληπτη για τον συνάνθρωπο, αυτοκρατορία της αγοράς. Διαπιστώνουμε δε τα εγκληματικά αποτελέσματα των πράξεων και παραλείψεων του νέου επικυρίαρχου. Η άμεση ή έμμεση συνέργειά μας στο εξελισσόμενο μαζικό ανθρωπιστικό και περιβαλλοντικό έγκλημα είναι επομένως προφανής: Θεμελιώσαμε μόνοι μας ή με τους εκπροσώπους μας τη μεγαλύτερη παγκόσμια ύβρι στην ιστορία του ανθρώπου, έναν τεραστίων διαστάσεων ρατσισμό που έχει οδηγήσει σήμερα στην υλική και ηθική εξαθλίωση τριάντισι δισεκατομμύρια συνανθρώπους μας.

Δημιουργήσαμε λοιπόν τις αστικές δημοκρατίες αλλά δεν τηρήσαμε τις ιδρυτικές τους αρχές. Σπεύδοντας ασυλλόγιστα με συνεχώς αυξανόμενες πληθυσμιακές και κερδοσκοπικές ταχύτητες, φαίνεται ότι οδηγηθήκαμε κατά τις τελευταίες δεκαετίες την πραγμάτωση του απόλυτα εφιαλτικού ονείρου: Οι κοινωνίες μας εγκλωβίστηκαν στην οικονομική υποτέλεια διότι εκχωρήθηκαν σε κυρίαρχες μετα-καπιταλιστικές εμποροβιομηχανικές και χρηματοπιστωτικές ολιγαρχίες -που συγκρότησαν την παγκόσμια αυτοκρατορία της αγοράς- οι πλουτοπαραγωγικές μας πηγές, όλη η υπεραξία της μέχρι σήμερα ανθρώπινης εργασίας. Υποτάχθηκαν συνακόλουθα οι κοσμικές εξουσίες και οι αστικές μας δημοκρατίες δεν καθορίζουν πλέον τις τύχες μας διότι μετεξελίσσονται θεσμικά και εθιμικά, σε υποτελείς εντολοδόχους οικονομικών ολιγαρχιών, συρρικνώνουν την ουσία του κοινωνικού συμβολαίου (καλή παιδεία και υγεία μόνο για τους έχοντες, συντάξεις πείνας για τους πολλούς κ.λπ.) και

υποτάσσονται στην ασυδοσία των ναών της αγοράς, του χρηματιστηριακού τζόγου, με τις συνακόλουθες ακρότητες σε βάρος της κοινωνικής πλειοψηφίας.

➤ Ο Μεγάλος Αδελφός και το τελικό πρακτικό ερώτημα

Διαπιστώνουμε σε τελευταία ανάλυση ότι γεννήθηκε με τη συναίνεσή μας μια πανίσχυρη αυτοκρατορία, ένας επικυρίαρχος Μεγάλος Αδελφός με διαφορετικά προσώπεια, προσαρμοσμένα κάθε φορά στον παραπλανητικό και κατακτητικό στόχο του για τον καθένα μας:

- Καλλιέργεια της έμφυτης, δυστυχώς, απληστίας και αλαζονείας μας.
- Πλύση εγκεφάλου, παραπλάνηση και υποδούλωση του εγώ μας στις σειρήνες των προσφορών φανταχτερών και άχρηστων στολιδιών και ανθυγιεινών συνηθειών.
- Μετατροπή της ατομικής και συλλογικής μας συνείδησης σε αγχώδες και άναρχο τρέξιμο: Των εχόντων πίσω από τα καταναλωτικά τερατουργήματα, των μη εχόντων μέσα από το φάσμα της πλήρους εξαθλίωσης και όλων κάτω από το μαστίγιο των ιερών του παγκόσμιου τζόγου.

Την αφύπνισή μας βοηθάει και η τρέχουσα μεγάλη κοινωνικοοικονομική κρίση: Προβάλλει τα εγκλήματα και την ανίατη -αλλά όχι και νομοτελειακά θανατηφόρα- νόσο του επικυρίαρχου, μας απαλλάσσει από τις αστικές μας ψευδαισθήσεις και βέβαια αναδεικνύει τη δυστοκία της γέννησης ενός στρατηγικού σχεδίου ριζικού έως και ανατρεπτικού μετασχηματισμού. Ας θέσουμε λοιπόν τώρα το τελευταίο, πρακτικό ερώτημα: Υπάρχουν ακόμα κάποιες δικές μας ρεαλιστικές δυνατότητες διαφυγής προς την κάθαρση ή είμαστε οριστικά υποδουλωμένοι στον ρευστό φόβο, τον μονοδιάστατο εγωκεντρισμό, την απληστία και την αλαζονεία μας και συνεπώς καταδικασμένοι να σερνόμαστε ντοπαρισμένοι μέχρι την τελική μας πτώση;; Η όποια απάντηση στο κρίσιμο αυτό ερώτημα προϋποθέτει την από το βάθος της προϊστορίας μέχρι σήμερα κριτική θεώρηση των ανοδικών και των καθοδικών φαινομένων, συγκρούσεων και ανατροπών στα κοινωνικοοικονομικά και πολιτικά μας δρώμενα. Μόνο η γνώση και η κρίση μας μπορούν να θεμελιώσουν τη διατύπωση κάποιας πρότασης διεξόδου από τη δρομολογημένη σήμερα υλική και ηθική υποδούλωσή μας στη νέα παγκόσμια αυτοκρατορία.

Χρήσιμη ίσως είναι και μια στοιχειώδης ολιστική βιολογική σύγκριση μεταξύ των ελεύθερων και των εγκλωβισμένων συνανθρώπων μας από τα βάθη της προϊστορίας μέχρι σήμερα. Συγκρίνοντας λοιπόν τις ελεύθερες κοινωνίες των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών και των δύο αταξικών-δημοκρατικών μετεξελιξιών τους -των νομάδων και των μόνιμα εγκατεστημένων αλλά χωρίς δυσκίνητες υπερδομές γεωργοκτηνοτροφικών φυλών-, με τις αντίστοιχες χωρικά εγκλωβισμένες και διαστρωματωμένες κοινωνίες των πρώτων μεγάλων απολυταρχικών μορφωμάτων, διαπιστώνουμε την σαφή υπεροχή της «δημοκρατικής» δομής και λειτουργίας των ελεύθερων ανθρώπων στη μέση ποιότητα ζωής των κοινωνιών τους, με εντυπωσιακά αποτελέσματα και στο καθαρά βιολογικό τους επίπεδο: Πολύ καλύτερη υγεία, μέχρι και 20cm μεγαλύτερο ύψος (μέσο ανάστημα άνω του 1.7m έναντι 1.55m) κλπ, όπως δείχνουν τα ευρήματα από τους ευρασιάτες των πρώτων ιστορικών χιλιετιών. Ήταν το μακροχρόνιο αποτέλεσμα της πολύ πιο ισορροπημένης διατροφής, ψυχικής υγείας και επικοινωνίας τους με το φυσικό περιβάλλον. Διατηρείται άλλωστε η αρχέγονη νοσταλγία και των σημερινών σκεπτόμενων απλών ανθρώπων του αναπτυγμένου καπιταλιστικού κόσμου για τον ουτοπικό ίσως παράδεισο μιας μικρής, χαλαρής, άμεσα δημοκρατικής κοινότητας. Υπήρχαν πάντοτε, υπάρχουν και σήμερα κάποιοι, ελάχιστοι, κοινωνικοοικονομικά επιτυχημένοι συνάνθρωποί μας που εγκαταλείπουν την πολυτελή και πολυάσχολη αστική ζωή τους για την ηρεμία ενός απομακρυσμένου από τον «πολιτισμό» χωριού, χτισμένου μέσα στα λίγα υπολείμματα του φυσικού μας περιβάλλοντος.

Αναγνωρίζουμε βέβαια ότι η πολλαπλάσια παραγωγική δύναμη της οργανωμένης γεωργοκτηνοτροφίας και στη συνέχεια της αστικής συγκέντρωσης για το εμπόριο, τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες, επέτρεψαν την εκρηκτική πληθυσμιακή αύξηση, τα μεγάλης κλίμακας πολιτιστικά επιτεύγματα. Οδήγησαν δε σταδιακά κατά τα τελευταία διακόσια χρόνια και στη βιολογική εξίσωση όσων ζουν στις αναπτυγμένες χώρες με τους προγόνους των αδέσμευτων αταξικών κοινωνιών. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τη μεγάλη πλειοψηφία του συνολικού πληθυσμού της γης, δηλαδή των γειτόνων μας που ζουν στις μη αναπτυγμένες χώρες. Η κρατούσα σήμερα παγκόσμια οικονομική ολιγαρχία με τους τοποτηρητές της, επωφελούμενη και της δικής μας αιδήμονος σιγής -στην καλύτερη περίπτωση- θυμίζει, τηρημένων των αναλογιών, τις παρακμιακές περιόδους όλων των μεγάλων αυτοκρατοριών της ανθρώπινης ιστορίας, όταν γενικευόταν η εξαθλίωση των μη-κεφαλαιούχων εργαζομένων και ανέργων.

Σύμφωνα λοιπόν με την κοινή λογική, η ζητούμενη πρόταση διεξόδου από το τέλμα πρέπει να πληροί τις παρακάτω δύο διαχρονικά αναγκαίες και ικανές αρχικές συνθήκες για να είναι αξιοπρεπώς θεμελιωμένη, άρα στοιχειωδώς πειστική, αλλά και σε πρώτη προσέγγιση αποτελεσματική:

- Αντικειμενική παρουσίαση και κατανόηση των πραγματικών ιστορικών δεδομένων: Πράγματι, από τον αρχέγονο «σκεπτόμενο» πρόγονό μας μέχρι τη σταδιακή μετεξέλιξη και αναβάθμισή μας στον σημερινό «υπεύθυνο πολίτη», το πρώτο προαπαιτούμενο εφόδιο για την ενεργό κοινωνική παρουσία και συμβολή ήταν και είναι η καλή γνώση της Ιστορίας⁵. Δεν μπορεί να υπάρξει απεξάρτηση από τον παρακμιακό τρόπο της ζωής μας, η ατομική μας «επανάσταση» στη βολική ή και εφιαλτική καθημερινότητα είναι ψυχολογικά αλλά και πρακτικά αδύνατη χωρίς ορισμένες στοιχειώδεις γνώσεις των ιστορικών γεγονότων που στιγμάτισαν την πορεία μας μέχρι και το δραματικό «σήμερα» στο οποίο οδηγηθήκαμε. Η κριτική ανάλυση αυτών των γεγονότων θα βοηθήσει τον ανήσυχο και αδογμάτιστο αναγνώστη στη διαμόρφωση της πολύτιμης για το κοινωνικό σύνολο, δικής του προσωπικής άποψης και προβληματισμού.
- Συγκροτημένη, κατανοητή και ρεαλιστική πρόταση γενικής διεξόδου από τον κοινωνικοοικονομικό κατήφορο με συγκεκριμένες ειδικές συνιστώσες σε κρίσιμα για τη νέα γενιά λειτουργικά θέματα αλλά και πρακτικές για την ανταγωνιστική, ενδογενή και ισορροπημένη-ολοκληρωμένη ανάπτυξη⁶ και τις οργανωτικές δομές της παραγωγικής δράσης και της καταναλωτικής συμπεριφοράς. Αν πράγματι φιλοδοξούμε να ξεπεράσουμε το αναγκαίο μεν αλλά όχι και ικανό να δώσει χειροπιαστές λύσεις στάδιο της κριτικής, πρέπει να αποδεχθούμε μια δεύτερη διαχρονική αλήθεια. Δεν υπάρχουν στην πραγματική ζωή επιτυχημένες αλλαγές πορείας, ατομικές ή συλλογικές, χωρίς τα θεμέλια μιας κατανοητής, καλά δομημένης και ευρύτερα κατανοητής αντιπρότασης, με αξιακό υπόβαθρο και εφαρμόσιμες πρακτικές. Είναι δηλαδή αναγκαία για τη συγκρότηση του «διά ταύτα», μία θεωρία διεξόδου από το τέλμα που θεμελιώνεται σε ιστορικά ντοκουμέντα, αντέχει στην κοινή λογική και καταλήγει σε συγκεκριμένες και πρακτικές κοινωνικοοικονομικές προτάσεις.

⁵ Η Ιστορία, πυλώνας της Παιδείας, παραγκωνίζεται συχνά στα προγράμματα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ας θυμηθούμε με συγκίνηση τους αγώνες του πρωτοπόρου εκπαιδευτικού Ευάγγελου Παπανούτσου: Στο έργο του «Παιδεία, το μεγάλο μας πρόβλημα» επεσήμανε: «Αφού ένας από τους κύριους σκοπούς της Παιδείας είναι να μυήσει τον νέο άνθρωπο στα αγαθά του ανθρώπινου πολιτισμού και να τον κάνει να συνειδητοποιήσει την αξία που έχει ο ίδιος σαν άνθρωπος, εξέχουσα θέση μέσα στο πρόγραμμα (σπουδών) πρέπει να έχει το μάθημα (της Ιστορίας) που δείχνει παραστατικά τους αγώνες και τις κατακτήσεις του ανθρώπινου γένους και των μεγάλων φυλετικών ομάδων του κατά την διαδρομή των αιώνων στη σφαίρα του υλικού, αλλά κυρίως του πνευματικού πολιτισμού».

⁶ Την «αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη» κατά τον καθηγητή Δημήτρη Ρόκο.